

Bonus Nuntium

A Koszta József Múzeum tudományos, muzeológiai, művészeti és művelődési online folyóirata

---

Tér és idő. A liturgia, mint a történelem és a kozmosz szintézise

Dr. Gruber László*

*plébános, Phd Theol.

Rezümé

A 'szent liturgia' különleges komplexitás és szintézis: Isten és ember, Krisztus és Egyház, égi és földi liturgia, túlvilág és evilág, örökkévalóság és idő, kairosz és kronosz, tér és idő, kozmosz és történelem, emlékezés és reménység, emberi keresés és Isten által adott válasz, horizontális és vertikális dimenziók, lakoma és áldozat sajátos módon találkoznak Krisztus keresztye függőleges és vízszintes szárának metszésében. A felkelő Nap irányában, Kelet felé bemutatott liturgia figyelmének középpontjában a meghalt, de feltámadt és felmagasztaltatott Úr áll, aki majd újra visszatér, s akinek visszatértét az Eucharisziában már most látjuk. Az Eucharisztia szentsége olyan belső dinamikával rendelkezik, amelynek célja az emberiség és a világ új éggé és új földdé való átváltozása, Isten és ember egyesülése. A Krisztus húsvéti áldozatából való részesedésben a 'szent liturgia' átlép minden időbeli és térbeli határon, hogy Krisztus azon órájára gyűjtsön egybe, amely a liturgiában nyer elővételezést, és így a történelmet annak céljára nyitottá teszi. A liturgiában a történelem és a kozmosz végső célja, vagyis az „Isten minden mindenben” alap gondolat beteljesüléséért imádkozunk, a liturgia által ez folyamatosan valósul, és a liturgia révén ezt mintegy elővételezzük.

A liturgia lényegi mibenléte

A liturgia szó, a Katolikus Egyház Katekizmusa szerint, eredetileg „nyilvános művet”, a nép által, ill. a nép javára végzett szolgálatot jelentett, a keresztyén hagyományban pedig azzal a jelentéssel bír, hogy „Isten népe részt vesz Isten művében”; elsődleges és szűkebb értelemben az Eucharisztia isteni áldozatát, a szentmisét értjük alatta, ami maga a 'szent liturgia'¹.

---

¹ Vö. Ratzinger, J., *Ein neues Lied für den Herrn*, Verlag Herder, Freiburg im Breisgau 1995, 171; vö. *A Katolikus Egyház Katekizmusa*, Szent István Társulat, Budapest 1994, n. 1069, 227.

A liturgiában valósul meg a megváltásunk misztériuma. A liturgikus cselekmény a Mennyasszony, vagyis az Egyház szeretetének a celebrálása a Vőlegény-Krisztus felé. A liturgia az Egyház imádsága, amelyet a Szentlélek készítet. A liturgiát celebrálva az Egyház az Úrral való találkozás felé halad; a liturgia előreviszi az Egyházat az Úrral való találkozás felé, Aki eljövendő. A liturgia nem csupán az Egyház útja a Megváltó felé, hanem egyúttal elővételezése az Úr visszatérésének, amire Tőle ígéretet kaptunk. Az Egyház kérésére Krisztus jelenvalóvá lesz, önmagát adja nekünk, Ő így lép be az életünkbe. A földi liturgia ily módon az égi liturgiába kapcsolódik be, a Bárány menyegzőjébe. A liturgia Isten jelenlétének a megnyilvánulása, Igéjének ajándéka, Önmaga nekünk ajándékozása. A II. Vatikáni Zsinat megfogalmazása szerint a liturgia „csúcs és forrás” (*Sacrosanctum concilium* 10), vagyis az Egyház minden cselekménye efelé tart, és minden ereje innen ebből fakad².

A liturgia alapvető attitűdje az Isten iránti tisztelet és imádás, és ennek része az Isten akaratának alárendelt élet. A liturgia eleve feltételezi a Másik (Isten) konkrét jelenlétét, ahogyan nélkülözhetetlen eleme az élő, igaz ember, aki Isten dicsősége³. A liturgia bennünket megelőz, de a mi részvételünkkel fejlődik⁴; nem egyéni belátás szerint változtatható szertartás, hanem az Egyház egyetemes imájának objektív formája⁵. A liturgia nem valamilyen varázslás, nem rituális 'hókusz-pókusz', 'csiribá-csiribú'; nem mágia, nem ráolvasás vagy valamilyen 'spirituális blöff', hanem lényege szerint azzal a jelentéssel bír, hogy Isten népe részt vesz Isten művében⁶. A liturgia a megnyílt eget feltételezi: vagy Isten műve, vagy nem is létezik; ha nem áll nyitva az ég, a liturgia szerepjátékká, a közösség önigazolásának jelentéktelen kísérletévé silányul, ahol valójában semmi nem történik⁷.

A liturgiában döntő tényező a krisztológia primátusa: minden liturgikus ünneplés az örök Főpap Krisztusnak, és az Ő testének, az Egyháznak a műve. A felszentelt pap az egyházi rend szentségének ereje által Krisztus személyében cselekszik, azt teszi és mondja a liturgia során, amit saját erejéből mondani és tenni képtelen, mindez tehát Krisztus elsőbbségét fejezi ki, ami minden liturgiának az alapköve⁸. Krisztus az egyetlen, aki megnyitja az eget, és egyben Ő az, aki minden földi korlátot lebont: a közös hit vezette Úr felé fordulás és az Úr színe elé járulás

---

² Vö. Ratzinger, J., *Újra megtalálni a liturgia lelkét*, in *Communio* 2001, Mindenszentek, 3-4.

³ Vö. uo., 6-7.

⁴ Vö. uo., 13.

⁵ Vö. Ratzinger, J., *Ein neues Lied für den Herrn*, 170.

⁶ Vö. uo., 171.

⁷ Vö. uo., 171.

⁸ Vö. uo., 171-172.

az, ami a közösség tagjait sokkal mélyebben egymáshoz köti, mint ahogyan a pusztán társadalmi együvé tartozás erre képes lenne⁹.

A liturgia minket földi jellegében szólít meg, érzékelhető jelek által itt és most, mindazonáltal az egyetemesség és egyetemes nyitottság minden liturgikus eseményben adottá válik: minden liturgikus ünneplésben az egész Egyház, ég és föld, Isten és ember vesz részt, nem csupán elméletben, hanem teljes valóságában¹⁰. A liturgia tehát nem olyan dolog, amit az ember kigondol magának, pl. amit a szerzetesek alakítanak ki, a liturgia már előttük is létezett. A liturgia belépés a mindahányszor már megtörtént égi liturgiába, ráhangolódás a szentek és angyalok kórusára; a földi liturgia csakis azáltal liturgia, hogy beletagozódik a már lezajlott, nagyobb liturgiába¹¹.

Liturgia és kozmosz

A hívő zsidó ember, bárhol is van, mindig a jeruzsálemi templom felé fordulva szól Istenéhez, minthogy a templom a szövetség ládájának és Isten sajátos jelenlétének és dicsőségének (*sekhina*) a helye, a keresztények viszont nem a templom irányába, hanem Kelet felé fordulva fohászkodnak Istenhez, ill. végzik a liturgiát¹², vajon miért? Isten szellemi természetű és mindenütt jelen van. Tehát a kozmoszban, amely nem Isten, hanem Isten teremtménye, mindenhol imádkozhatunk, vagyis Isten számunkra mindenhol elérhető. Az univerzalitásnak ez a tudata azonban a keresztény kinyilatkoztatás gyümölcse, Isten mutatta meg magát nekünk¹³, csak ezért ismerjük Őt, és csak ezért imádkozhatunk hozzá mindenhol bizalommal. Mivel azonban Isten testet öltött, és a földi térbe és időbe belépett, úgy illendő, hogy az Istennel való beszédünk, az imádkozás, kiváltképp a közös istentisztelet, a liturgia 'testet öltő', krisztológikus legyen, vagyis Krisztus közvetítésével, aki értünk emberré lett, forduljunk a háromszemélyű egy Istenhez. A halálból feltámadt és majd az idők végén visszatérő Krisztust jelképező felkelő Nap kozmikus szimbóluma a minden helyre kiterjedő univerzalitást fejezi ki, ugyanakkor megtartja az isteni kinyilatkoztatás konkrét jellegét¹⁴.

---

⁹ Vö. uo., 172-173.

¹⁰ Vö. uo., 171. 173.

¹¹ Vö. uo., 167. 174.

¹² Vö. uo., 114-115. A nyugati és keleti kereszténység két legfőbb temploma, a római Szent Péter bazilika, ill. az egykori Konstantinápolyban (ma Isztambul) található Hagia Sophia jól érzékelteti mindezt a keletelt (*ad orientem*) főoltáraival.

¹³ Ld. „Aki engem lát, látja az Atyát is” (*Jn* 14, 9); „Ő a láthatatlan Isten képmása” (*Kol* 1, 15)

¹⁴ Vö. Ratzinger, J., *Der Geist der Liturgie*, Verlag Herder, Freiburg im Breisgau 2000, 66.

Kelet felé, a felkelő Nap felé tekintve imádkozni nem napkultuszt jelent, ugyanis maga a kozmosz beszél Krisztusról: Ő az élő Ige, az örök Logosz, a történelem igaz fénye, az Isten és ember közötti találkozás helye. Mivel a Nap a visszatérő Urat szimbolizálja, ezért Kelet felé imádkozni ezt jelenti: az eljövendő Krisztus felé megyünk. Az olyan liturgia, amely Kelet felé irányul, egyben azt is jelenti, hogy belépett a történelem jövője, az új ég és új föld felé irányuló menetbe, amely Krisztus felé vezet bennünket. A keletelt liturgia a remény imádsága, előre és fölfelé tekintés ez, mely a történelem végleges jövője felé haladó utunkat kíséri, és amely utunk során számunkra Krisztus élete, szenvedése és feltámadása az iránymutató, nem a halálé az utolsó szó: „*halálokat hirdetjük Urunk, és hittel valljuk feltámadásodat, amíg el nem jössz*”.

A liturgiában a keleti irányt ősidők óta a kereszt által hangsúlyozták, minthogy az nemcsak az értünk keresztülszúrt Emberfíának (vö. *Zak 12, 10*) a jele, hanem a Feltámadott győzelmi jelvénye is, aki az idők végén visszatér majd az ég felhőin nagy hatalommal és dicsőséggel (vö. *Dán 7, 13*). A Kelet felé fordulás végül azt is jelenti, hogy a kozmosz és a történelem összetartoznak; a kozmosz együtt imádkozik, az is várja a megváltást (vö. *Róm 8, 19. 22*), Isten fiainak a megnyilvánulását. A kozmikus dimenzió lényeges tehát a keresztény liturgiában, a liturgia sohasem csak az ember saját maga által létrehozott világában megy végbe, az mindig kozmikus liturgia¹⁵.

Arra az ellenvetésre, mely szerint a Kelet felé, a Nap felé való fordulásnak a liturgiába történő bevezetését manapság nem lehet többé megkísérelni, ezt válaszolja J. Ratzinger: „A kozmosz ma már nem érdekel bennünket? Ma valóban olyan menthetetlenül magunk köré rendezkedtünk be? Nem éppen manapság fontos-e az, hogy az egész teremtéssel együtt imádkozzunk? Nem éppen ma fontos-e az, hogy a jövő és az újra eljövendő Úr reménységének dimenziója számára helyet adjunk, az új teremtésre vonatkozó dinamikát ismét a liturgia lényeges alakjaként ismerjük fel és éljük?”¹⁶ Így ott, ahol a közvetlen Kelet felé fordulás fizikailag vagy bármi más oknál fogva nem lehetséges, az Úr újbóli eljövételére utaló „kereszt jelentheti a hit belső jelét. Ennek az oltár közepén kellene állni és ez lehetne a pap és az imádkozó közösség számára a közös nézőpont”¹⁷. (...) Az utolsó évszázad valóban abszurd jelenségei között tartom számon azt, hogy a keresztet oldalt helyezték el. Ezáltal akarták szabaddá tenni a pap számára a látást. Zavar a kereszt az Eucharisztia alkalmával? Fontosabb a

---

¹⁵ Vö. uo., 60-63. 70.

¹⁶ Vö. uo., 72.

¹⁷ Az oltárra helyezett kereszt nem látást akadályozó valóság, hanem közös vonatkozási pont, 'ikonosztáz', amely nyitva áll; az eucharisztikus közösség összejövételét, pap és hívek találkozását nem zavarja, hanem őket összeköti, és mindenki számára az a képet jelenti, ami tekintetüket összegyűjti és egyesíti; az oltárra helyezett kereszt a szembemisézésnek nem akadálya, hanem valójában feltétele; vö. Ratzinger, J., *Das Fest des Glaubens*, Johannes Verlag, Einsiedeln 1985, 126.

pap, mint az Úr? Ezt a tévedést a lehető leghamarabb ki kell javítanunk, erre újabb átépítések nélkül is van lehetőség. Az Úr a vonatkozási pont. Ő a történelem felkelő napja”¹⁸.

Liturgia és történelem

Az 'utolsó vacsora - kereszthalál - feltámadás' egy egyszer történt, ugyanakkor örökérvényű eseménysort jelölnek: a szent három nap 'egyszer' (*semel*) történt eseménye magában hordozza a 'mindig'-et (*semper*), ill. az 'egyszer' (*ephapax*) a 'folyamatos'-sal (*aioniosz*) kapcsolatos, ugyanis az 'egyszeriben' valami örökérvényű történik meg, amely az Egyház egész idejére vonatkozik¹⁹. Az 'egyszer' történt esemény *örökérvényűsége* a mindenkori 'ma'-ban ér el hozzánk; ez az egyidejűség a voltaképpeni *magja* és az igazi *nagysága* a liturgiának²⁰. Krisztus feltámadásának egyszeri eseménye mindannyiunkat, vagyis minden korok minden emberét érinti: a halál által jellemzett múltból kiragad, jelent ad és jövőt nyit meg²¹; múlt - jelen - jövő tehát egymást átjárják és az örökkévalóságot érintik. A liturgia nem más, mint a múltban megtörtént, egyszeri és örökérvényű megváltó áldozat szüntelen jelenvalóvá tétele, ill. az elkövetkezendők, a jövő elővételezése (egyidejűség)²².

¹⁸ Ratzinger, J., *Der Geist der Liturgie*, 73. A Kelet felé, ill. a szentély irányában történő *versus Deum* misézés helyett a II. Vatikáni Zsinatot követően elterjedt, a hívek felé történő *versus populum* celebráció révén az a meglepő helyzet állt elő, hogy az új miserend még klerikálisabb lett, mint a sokat kritizált hagyományos latin rítus: „Ézáltal olyan klerikalizálódás jött létre, ami azelőtt sohasem létezett. Most a pap (...) az egésznek a tulajdonképpeni vonatkoztatási pontjává válik. Minden őreá vonatkozik. Őt kell látni, az ő cselekvésében kell részt venni, neki kell válaszolni, az ő kreativitása hordozza az egészet. (...) Egyre kevésbé Isten áll a látótérben, és egyre fontosabbá válik mindaz, amit azok az emberek végeznek, akik itt találkoznak és egyre kevésbé kívánják magukat egy 'előzetesen megadott sémának' alávetni. A papnak a néphez való fordulása így a közösséget egy önmagában zárt körré alakítja. A közösség – alakjánál fogva – többé nem nyitott előre és fölfelé, hanem saját magába zárul”; uo. 69-70. A konzervativizmussal legkevésbé sem vádolható Klemens Richter, a II. Vatikáni Zsinat utáni liturgiatudomány egyik legjelentősebb német képviselője hasonló kritikával illeti a hagyományos építészeti struktúrájú katolikus templomokban felállított szembemiséző oltároknál történő misézést: „A Zsinat után szinte mindenhol megvalósult a celebrálási irány megfordítása. A liturgiát vezető pap már nem az oltár felé fordul a gyülekezettel együtt, hanem a szabadon álló oltár mögött, a hívekkel szemközt helyezkedik el. (...) Ez akár a reform szándékának ellenkezőjéhez is vezethet, ahhoz, hogy a celebráns a korábbihoz képest még nyilvánvalóbb módon áll szemközt a gyülekezettel, és ezzel jelszerűen azt a szerepet veszi fel, amely korábban az imádkozó közösséggel átellenben elhelyezkedő Istennek volt fenntartva. (...) Ha valóban a liturgikus cselekmények képezik a tér centrumát, akkor a gyülekezet imádsága nem érthető úgy, hogy az a celebránsra irányul, ahogyan ez egy útemplom esetében nagyon könnyen bekövetkezhet, ha az oltár csak egy kicsit előbbre van lökve”; Richter, K., *Templomtér és egyházkép*, Bencés Kiadó, Pannonhalma 2019, 56-57.

¹⁹ Ld. „Saját vérével lépett be egyszer s mindenkorra a szentélybe, és örök megváltást szerzett” (*Zsid* 9, 12); „Egyetlen áldozatával örökre tökéletessé tette a megszenteltek” (*Zsid* 10, 14).

²⁰ Vö. Ratzinger, J., *Der Geist der Liturgie*, 50.

²¹ Vö. uo., 89.

²² Vö. uo., 50.

Az 'éjszaka - pirkadat - nappal'²³ kozmikus hármasa pedig a beteljesedés fokaira utal: a felkelő Nappal a hajnali pirkadat idejét éljük, ami az Egyház korszaka, a 'már' és a 'még nem' keveredéséből származó sajátos közbenső lét: a tiszta valóság képe (Mennyei Jeruzsálem) és árnyéka (Ószövetség) közötti átmenet, három lépésnyi távolság²⁴. A liturgia megelőlegezett *parouszia*, a 'már' belépése a mi 'még nem' világunkba²⁵. A keresztény liturgia mindazonáltal úton lévő liturgia, a világ átalakítása (új ég és új föld) felé irányuló zarándoklás liturgiája²⁶, amely akkor válik megtörtétté, ha „Isten lesz minden mindenben” (*IKor* 15, 28), vagyis amikor megvalósul és elismerjük Istennek az összes dolgokra való fennhatóságát; ez a világ célja, ez az áldozat és kultusz lényege²⁷. A keresztény liturgia a beteljesült ígéretnak, a vallástörténelem célhoz érkező keresési törekvéseinek a liturgiája, a reménység liturgiája marad, mivel magán viseli az ideiglenesség bélyegét; az új, nem emberkéz alkotta templom itt van, de egyben még építés alatt áll, az átölelés nagy mozzanata a Megfeszített részéről még nem ért célhoz, hanem csak elkezdődött²⁸.

Összegzés

A 'szent liturgia' különleges komplexitásként és szintézisként áll előttünk: Isten és ember, Krisztus és Egyház, égi és földi liturgia, túlvilág és evilág, örökkévalóság és idő, kairosz és kronosz, tér és idő, kozmosz és történelem, emlékezés és reménység, emberi keresés és Isten által adott válasz, horizontális és vertikális dimenziók, lakoma és áldozat sajátos módon találkoznak Krisztus keresztje függőleges és vízszintes szárának metszésében²⁹. A liturgia figyelmének középpontjában a *Maiestas Domini*, a meghalt, de feltámadt és felmagasztaltatott Úr áll, aki majd valamikor újra visszatér, s akinek visszatértét az Eucharishtiában (Oltáriszentségben) már most látjuk. Az Eucharisztia szentsége olyan belső dinamikával rendelkezik, amelynek célja az emberiség és a világ, Krisztus feltámadott testével egységben, új éggé és új földdé való átváltozása, Isten és ember egyesülése³⁰. A Krisztus húsvéti áldozatából való részesedésben a 'szent liturgia' átlép minden időbeli és térbeli határon, hogy

---

²³ Ld. „Múlóban az éjszaka, a nappal pedig közel” (*Róm* 13, 12).

²⁴ Vö. Ratzinger, J., *Der Geist der Liturgie*, 48.

²⁵ Vö. uo., 165-166.

²⁶ Vö. uo., 43.

²⁷ Vö. uo., 24.

²⁸ Vö. uo., 43.

²⁹ Vö. uo., 42. 62-63. 68-69. 95.

³⁰ Vö. uo., 76.

Krisztus azon órájára gyűjtsön egybe, amely a liturgiában nyer elővételezést, és így a történelmet annak céljára nyitottá teszi³¹. A kozmosz a valódi értelmét a teremtés elsősülöttéből, Krisztustól nyeri; a világ létezése nem az abszurdban és tragikusban végződik, hanem minden megrázkódtatáson és pusztuláson keresztül egészében pozitív³². A liturgiában a történelem és a kozmosz végső célja, vagyis az „Isten minden mindenben” alap gondolat beteljesüléséért imádkozunk, a liturgia által ez folyamatosan valósul, és a liturgia révén ezt mintegy elővételezzük³³.

Zárszó

Noha a keresztény templom a kozmikus liturgia elsődleges helye, nem feledhetjük, hogy „egyetlen templomi építmény sem bírja az örökkévalóság ígérését, egyik sem pótolhatatlan, bármelyiktől megfoszthatnak bennünket, ha az erő elfogy, amely fenntartja és igazolja őket. (...) A kövek minket is arra köteleznek, hogy élő egyházat építsünk, hogy a kőből emelt templom is jelen maradjon és hirdethesse a jövőt”³⁴. És minthogy a keresztény liturgia kozmikus liturgia, amely az egész eget és földet átfogja, és Krisztus a falakon kívül szenvedte el a kereszthalált, vagyis az egész világ az Ő szentélye, ezért a templomi liturgia a mindennapokban megélt szeretetre is utal, ez éppen úgy a mi istentiszteletünk és Istennek tetsző áldozatunk (vö. *Róm* 12, 1) a napi élet józan türelméből fakadóan³⁵, minthogy Krisztus, aki értünk az Atya előtt áll és minket a karjaiba zár, eleven, új templommá tesz bennünket³⁶.

---

³¹ Vö. Ratzinger, J., *Ein neues Lied für den Herrn*, 174.

³² Vö. Ratzinger, J., *Der Geist der Liturgie*, 94.

³³ Vö. uo., 24.

³⁴ Vö. Ratzinger, J., *Ein neues Lied für den Herrn*, 123.

³⁵ Vö. Ratzinger, J., *Der Geist der Liturgie*, 47.

³⁶ Vö. uo., 73.

Abstract

The "Holy Liturgy" is a special complexity and synthesis: God and human, Christ and church, heavenly and earthy, the world to come and this world, eternity and time, kairos and kronos, space and time, cosmos and history, remembering and hope, human search and God's answerings, horizontal and vertical dimensions; feast and sacrifice meet in a unique way in the vertical and horizontal point of intersection of Christ's cross. In the focus of the celebration of the Holy Liturgy oriented eastwards is the died but resurrected and glorified Lord, who is to return again and whose return we already realize in the Eucharist. The Sacrament of the Eucharist holds a very unique inner dynamic which has the goal of uniting humanity and the transformation of the world into a new heaven and unity of God and human. In Christ's Easter's sacrifice the "Holy Liturgy" crosses the borders of all times and space, Christ is assembling for the special hour that is present in the liturgy and so enables history to be open for that purpose. The ultimate purpose of history and cosmos in the liturgy is praying for the fulfillment of the basic idea "God all in everything", through the liturgy it is constantly realized and anticipated.